

αδέξιες συναρμογές, αντιφασίες,
καν στα έπη, κλπ.

Σχετικά με την «διόρθωση» του Πεισίστρατου, είδαμε προηγουμένως (σ. 115) ότι οι αρχαίες πληροφορίες είναι μεταγενέστερες και όχι αναμφισβήτητες. Ούτε άλλωστε στην πληροφορία του Κικέρωνα γίνεται λόγος για καταγραφή, αλλά για κατάταξη («*confusos antea sic disposuisse dicitur*»). Το πρόβλημα, έξ άλλου, της γραφής δεν απασχολεί πια τους φιλόλογους σήμερα, γιατί τώρα ξέρουμε ότι η γραφή ήταν πολύ διαδομένη στην Ελλάδα και στην Κρήτη. Ούτε άλλωστε η ύπαρξη της γραφής σημαίνει αναγκαστικά ότι ο ποιητής της 'Ιλιάδας και της 'Οδύσσειας ήταν έγγραμματος ή ότι ήταν απαραίτητο να είναι έγγραμματος, για να μπορέσει να συνθέσει και να απομνημονεύει μεγάλα έπη. Αυτό έχει αποδειχθεί από τις τελευταίες έρευνες, δεν ήταν όμως γνωστό ακόμα στην εποχή του Wolf.

Ός προς την διάδοση της γραφής, οι σημερινές γνώσεις μας είναι ότι από τα 1800 π.Χ. υπάρχει στην Κρήτη ή Γραμμική Α, ενώ από τα 1400 π.Χ. και στην Κρήτη και στην ήπειρωτική Ελλάδα (Πύλος, Μυκῆνες, Θήβα, Όρχομενός, Αθήνα) χρησιμοποιείται η Γραμμική Β, που αποκρυπτογραφήθηκε από τον Ventris στα 1953 και πιστεύεται ότι περιέχει ελληνική γλώσσα. Στο τέλος της μυκηναϊκής εποχής οι Έλληνες υίοθετούν και προσαρμό-

ζουν πρὸς τὶς φωνητικὰς ἀνάγκας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας τὸ φοινικικὸ ἀλφάβητο (9. αἰ.), τὸ ὁποῖο παραμέρισε τὰ ἄλλα συστήματα, ποὺ ἦταν συλλαβικά, ἐνῶ αὐτὸ εἶναι φθογγικό. Στὸν Ἡρόδοτο ἐξ ἄλλου (5,58) χρωστοῦμε τὴν πολύτιμη πληροφορία καὶ γιὰ τὰ φοινικικά γράμματα καὶ γιὰ τὴν γραφικὴ ὕλη τῆς ἐποχῆς: οἱ (=οἱ Ἴωνες τῆς Ἀττικῆς) παραλαβόντες διδαχὴν παρὰ τῶν Φοινίκων (ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθῇ στὴν Βοιωτία) τὰ γράμματα, μεταρρυθμίσαντες σφέων ὀλίγα ἐχρέωντο, χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν. . . φοινικήια¹ κεκληῖσθαι, καὶ τὰς βύβλους διφθέρας καλέουσι ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ οἱ Ἴωνες, ὅτι κοτὲ ἐν σπάνι βύβλων (=παπυρικοῦ χαρτιοῦ) ἐχρέωντο διφθέρησι αἰγέησι τε καὶ οἰέησι· ἔτι δὲ τὸ κατ' ἐμὲ πολλοὶ τῶν βαρβάρων ἐς τοιαύτας διφθέρας γράφουσιν. Ἡ ἔλλειψη λοιπὸν τοῦ παπύρου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, δὲν ἦταν διαρκὲς ἀλλὰ μᾶλλον προσωρινή (κοτὲ=κάποτε) καὶ ἀντιμετωπίσθηκε μὲ τὴν δημιουργία ἄλλης γραφικῆς ὕλης — δηλ. μὲ τὰ ἐπεξεργασμένα δέρματα αἰγας καὶ προβάτου—, ἡ ὁποία τελικὰ ἀποδείχθηκε σωτήρια γιὰ τὴν παράδοση τῶν ἀρχαίων κειμένων, γιατί αὐτὰ εἶναι πολὺ πιὸ ἀνθεκτικὰ ἀπὸ τὸν πάπυρο. Εἶναι ὁμως γνωστὸ ὅτι ὑπῆρχαν καὶ στὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ καὶ ἄλλα ὕλικά γραφῆς, ὅπως μεταλλικὲς πλάκες (χάλκινες, μολυβένιες), σανίδες κλπ., ὥστε νὰ εἶναι πιθανὸ ὅτι ἀκόμα καὶ ἡ διαρκὲς ἔλλειψη παπύρου δὲν θὰμποροῦσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν καταγραφὴν μεγάλων ἢ μικρῶν ποιημάτων². Πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι οἱ συνθῆκες γιὰ τὶς ὁποῖες μιᾶς ὁ Ἡρόδοτος ἀφοροῦν προφανῶς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀθήνα, ἡ Μικρασία ὁμως καὶ τὰ νησιὰ (Ρόδος, Σάμος, Κύπρος) ποτὲ δὲν ἔπαψαν νὰ ἔχουν ἐμπορικὲς ἐπαφές μὲ τὴν Αἴγυπτο καὶ δὲν ἦταν λιγότερο ἐγγράμματα (π.χ. ἡ Μυτιλήνη μὲ τὸν Ἀλκαῖο καὶ τὴν Σαπφώ, ἡ Σάμος μὲ τὸν Πολυκράτη καὶ τοὺς

1. Γιὰ τὰ φοινικήια βλ. *Kadmos*, 9, 1970, 129 (<ποινικαστὰς and ποινικάζεν>).

2. Ἄς ὑπενθυμίσουμε ἐδῶ ὅτι ὁλόκληρη ἡ νομοθεσία τῆς Γόρτυνας (στίχοι 621) εἶναι χαραγμένη ἐπάνω σὲ πέτρα καὶ ἀποτελεῖ ἕναν ὁλόκληρο τοῖχο ὕψους 1.65 καὶ μάκρους 10 μ. Βλ. R. F. Willets, *The Law Code of Gortyn*, Berlin 1967.